

UYG'ONISH DAVRI VA SHARQ MUTAFAKKIRLARI

Doston Ergashev Shuhrat o'g'li

*Guliston davlat Universiteti Ijtimoiy - gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(ma'naviyat asoslari) yo'nalishida magistr 2-kurs*

Annotatsiya: Ushbumaqoladadunyodagi har qaysi davlat, har qaysi millat birinchi navbatda o'zining intellektual salohiyati, yuksak ma'naviyati bilan qudratliekanligi, sharq uyg'onish davri mutafakkirlarining pedagogik ta'limotida yoshlarni intellektual salohiyatini tarbiyalash davr talabi asosida o'zbek pedagogikasi tarixi turli oqimlar, jarayonlar ta'sirida rivojlanib kelganligi, umuman olganda sharq uyg'onish davri mutafakkirlarining pedagogik ta'limotida yoshlarni intellektual salohiyatini tarbiyalash masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: dunyo, munosabat, hurmat, shakllantirish, yoshlar, intellektual, salohiyat, tarbiyalash, insoniyat, tafakkur, buyuk, kashfiyot, yuksak ma'naviyat, qudratli, millat, sharq uyg'onish davri, mutafakkir, pedagogik ta'limot, oqim.

Dunyodagi har qaysi davlat, har qaysi millat birinchi navbatda o'zining intellektual salohiyati, yuksak ma'naviyati bilan qudratlidir. Bunday yengilmas kuch manbai esa, avvalo, insoniyat tafakkurining buyuk kashfiyoti – kitob va kutubxonalarda, – dedi Prezidentimiz. Yoshlarni intellektual salohiyatini tarbiyalashda Sharq Uyg'onish davri mutafakkirlari Imom Buxoriy, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino, Jaloliddin Rumiy, Yunus Emro, Alisher Navoiy kabilarning pedagogik ta'limoti merosi xalqlarimizning milliy yuksalishiga katta hissa qo'shgan. Qozizoda Rumiy Samarqandda mudarrislik qilgan. Ali Qushchi hayotining so'nggi yillarini Istanbulda o'tkazgan. Abdurauf Fitrat, Muhammadsharif So'fizoda, Said Ahroriy kabi ko'plab jadid bobolarimiz Turkiyada tahsil olgan. Bugungi kunda Istanbulda Abu Rayhon Beruniy nomidagi universitet bor. Turkiya kitob fondlarida Alisher Navoiy asarlarining 100 dan ortiq qo'lyozmalari saqlanib kelinmoqda. Davlatimiz rahbari tomonidan yurtimizda zamonaviy maktablar, ilmiy-ma'rifiy markazlar tashkil etilayotganini ta'kidlaydi. Samarqandda Imom Buxoriy, Surxondaryoda Imom Termiziy nomidagi xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari, shuningdek, hadis, kalom, aqiyda, tasavvuf, fiqh maktablari ochilgan. Toshkent shahrida ko'p asrlik ma'rifat xazinasini namoyon etadigan, fundamental tadqiqotlar olib boriladigan Islom sivilizatsiyasi markazi bunyod etilmoqda. Bu yil ulug' allomalar Abduxoliq G'ijduvoni va Bahouddin Naqshband tavalludlariga bag'ishlangan tadbirlar o'tkaziladi. Mahmudxo'ja Behbudiy tug'ilganining 145-yillik sanasi nishonlanadi. Shuningdek, joriy yilda Buxoro shahri "Islom madaniyati poytaxti", Xiva shahri "Turkiy dunyo madaniyati poytaxti" deb e'lon qilingani munosabati bilan bir qator

xalqaro anjumanlar tashkil etilishi rejalashtirilgan. O'zbekistonning kitob fondlarida 100 mingdan ziyod noyob qo'lyozma asarlar saqlanayotgani, ularning aksariyati o'z tadqiqotchilarini kutayotganini ta'kidladi, yurtboshimiz Sh.M. Mirziyoyev. Yuqorida keltirilgan bir qator fikrlarda ham intellektual salohiyatni shakllanirish masalasi barcha davrda ham muhim ijtimoiy vazifa sifatida kun tartibiga qo'yilgan. Xususan, zardushtiylik dinida komillikning asosi ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal (harakat)dan iborat ekanligi ta'kidlansa, islom ta'limoti g'oyalariga ko'ra yetuklikning bosh mezon - ilmlilik, bilimli bo'lishdir. Sharq mutafakkirlarining asarlarida ham intellektual salohiyatli komil inson qiyofasining yoritilishiga alohida ahamiyat berilgan. Xususan, Abu Nasr Forobiy komil insonni shakllantirish va fozil jamoa (yetuk jamiyat) ni shakllantirish tarbiyaning bir butun, yaxlit ikki yo'nalishi ekanligiga urg'u beradi. Allomaning fikricha, fozil jamiyat komil inson sa'yi-harakati bilan barpo etilishi mumkin. Shu bois mamlakatni boshqaruvchi shaxs o'zida eng oliy insoniy fazilatlarni mujassam eta olishi zarur, deb hisoblaydi. «Aql ma'nolari tog'risidagi» risolasida Abu Nasr Forobiy rahbar shaxs qiyofasida namoyon bo'lishi lozim bo'lgan o'n ikki fazilatni keltirib o'tadi. Bizning fikrimizcha, mazkur fazilatlar har bir zamonaviy shaxsda o'z aksini topa olishi kerak, zero, ular inson hayotini mo'tadil kechishi hamda muayyan kasbiy faoliyatlarni tashkil etishda muvaffaqiyatlarga erishishni kafolatlaydi.

Abu Rayhon Beruniy ham komillikning asosini intellektual salohiyat, ilmi bo'lishda deb hisoblaydi va barcha illatlarning asosiy sababi ilmsizlikdir, deya urg'u beradi. Allomaning fikricha, axloqiylik, to'g'rilik, odillik, tadbirkorlik, o'zini vazmin tutish, kamtarlik, insof, ehtiyotkorlik, shuningdek, adolatli va vijdonli bo'lish komil inson qiyofasida aks etishi zarur bo'lgan eng asosiy sifatlardir.

Abu Ali ibn Sino ham kamolotga erishishning birinchi mezon sifatida bilimli bo'lishni alohida qayd etadi. Bilimli insonning adolatli bo'lishi esa uning yanada yuksalishini ta'minlaydi, deya baholab alloma, adolatni ruhiy lazzat (ruhiy xotirjamlik)ning muhim ko'rsatkichi ekanligini uqtiradi.

Alisher Navoiy asarlarida intellektual salohiyat, komil inson muammosi markaziy o'rinni egallaydi va o'z orzusidagi intellektual salohiyatli komil inson shaxsini asarlarining qahramonlari timsolida gavdalanitirishga urinadi. Mutafakkir qarashlarida komil inson quyidagi sifatlarga ega bo'lishi borasidagi g'oya ilgari suriladi: aqlli, axloqli, bilimli, ijodkor, qobiliyatli, dono, kamtar, insonparvar, saqovatli, sabr-qanoatli, adolatli, muruvvatli, sog'lom, jismonan baquvvat, mard va jasur. Abdulla Avloniy intellektual salohiyatli komil insonni tarbiyalash borasidagi qarashlari bilan Sharq mutafakkirlarining fikrlarini boyitar ekan, intellektual salohiyatli komil inson qiyofasida, yana shuningdek, vatanparvarlik, hamda intizomlilik sifatlari ham namoyon bo'lishi kerak, deb hisoblaydi. Alloma millat taqdirining jonkuyari sifatida milliy til taraqqiyoti jamiyat ma'naviy rivojini ta'minlovchi asosiy omil, deya baholaydi.

Sharq mutafakkirlari jamoaning shaxs kamolotini ta'minlashdagi o'rni va roliga alohida e'tibor berganlar. Xususan, Abu Ali ibn Sino ijtimoiy muhitning shaxsni shakllantirishdagi rolini yuqori baholaydi. Tashqi muhit va odamlar insonning borliq, unda kechayotgan o'zgarishlar, jarayonlar mohiyatini anglashgagina emas, balki uning xulqida yaxshi va yomon sifatlarning shakllanishiga ham sezilarli ta'sir etishi, shu bois bolalarni tarbiyalashda u mansub bo'lgan mikromuhit xususiyatini inobatga olishni ta'kidlaydi. Bolani yomon ta'sirlardan saqlash zarurligini uqtiradi.

Buyuk ajdodlarimizning ishlari va jasoratlari tarixiy xotiramizni jonlantirib, yangi fuqarolik ongini shakllantirmoqda. Axloqiy tarbiya va ibrat manbaiga aylanmoqda». Sharq xalqlari ko'p asrlarga borib taqaluvchi madaniyatga ega ekanligi hammaga ayon. Ana shu madaniy yodgorliklar inson qo'li, aqli, mahorat va malakasi o'tmishdan qabul qilib olgan hayotiy tajribasi natijasidagina milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga, san'at va adabiyot asarlariga aylangan demak, madaniyat o'zo'zidan paydo bo'lib qolmay, ko'p darajada ta'lim va tarbiya mevasi sifatida shakllangan. XI asrda Xorazmda ilm-fan taraqqiy etadi. Xorazm shohi Ma'mun II o'z saroyiga zabardast olimlarni taklif etadi. U tashkil etgan —Bayt-ul-hikma — Donishmandlar uyi tarixda —Ma'mun akademiyasini deb nom qoldirgan. Bu akademiyaning rivoj topishida Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, tarixchi Miskavayx, riyoziyotchi Abu Nasr ibn Iroq, faylasuf Abu Sahl al-Masixiy, tabib 4 Abulxayr Xammor kabi olimlar ilmiy ijod bilan shug'ullanganlar. Movarounnahr va Xurosonda IX asrlarga kelib ma'naviy ko'tarilish Sharq Renessansi — Uyg'onish davrining boshlanishiga olib keldi. Movarounnahrda ilm-fan va ma'rifat sohasida o'z xizmatlari bilan dunyoga mashhur bo'lgan.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахмедова М. Т. Педагогик компетентлик //Т.: ТДПУ. — 2016.
2. Alikhanovich M. N. et al. IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR THE FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT //European Journal of Molecular & Clinical Medicine. — 2020. — Т. 7. — №. 9. — С. 2372-2380.
3. Ахмедова М. Т. INFORMATION SECURITY IN INTERNAL AND EXTERNAL POLICY OF THE STATE //ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. — 2020. — №. SPECIAL 2.
4. Ахмедова М.Т. Педагогик конфликтология. Ўқув қўлланма. -Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2017. — 320 б.
5. Аскарлова, Н. А., and Ф. Ф. Расулова. "ДИҚҚАТ ЕТИШМАСЛИГИ СИНДРОМИ ЎҚУВЧИЛАРДА АГРЕССИЯ ВА ХУЛҚИЙ БУЗИЛИШЛАРНИ КЕЛТИРИБ ЧИҚАРУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА." Сборники конференций НИЦ Социосфера. No. 22. Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro, 2016.